

Enghy Sándor

Zsidó szellemtörténeti kalandozások

Hankiss Ágnes is úgy kezdi könyve^{*} *előszavát*, hogy témája előtanulmányait említi. Én csupán azért járok el hasonló módon könyve ismertetése elején, hogy ne ringassam hamis hitben az olvasót, ha ezeket a sorokat értelmezi. Református Teológia tanára vagyok országunk északkeleti régiójában. Ez azért érdekes, mert a tény árulkodó: meghatároz a vidék ahol élek. Problémákra keresek választ és megoldást az élet azon területén, ahol a tudásból fakadhat valami. Oktatási intézmény részeként tanítok. Sokszor tanulva, azt mutatva, hogy együtt van értelme ennek is. Olyankor, amikor egyetlen út a megújulás, mert más már nem segít. Ezen pedig politikai vagy gazdasági reformok helyett a reformáció útja a célravezető: vissza a Bibliában kijelölt útra, ami nem konzervativizmus, hanem a konzerváló, romlástól megőrző erőt kutatja, a mindent velejég rothasztó folyamatok útján szabadít fel megtartó erőket, a gonosz és a halál erőivel szemben is. Ezen a területen paradigma számomra a zsidóság útja, irodalma, de helyemből adódóan sajátos módon. Hallgatóink elsődleges tájékozódási pontja az Ószövetségi Tanszékből következően a Héber Biblia, a maga összefüggéseivel együtt. Ezeket tanulmányozom, élvezem, adom tovább 1992 óta, Börzsönyi József jóvoltából, aki ide hozott, az ő és Nagy Antal Mihály tanszékén Sárospatakon. Az ismertetés körülményeihez tartozik persze még az is, hogy dr. Koncz Gábor irányomban mutatkozó, teljesen érthetetlen és érdemtelen bizalma adta kezembe a könyvet egy reggelen az ébredés utáni rövid találkozás alkalmával. Ott virradt fel ezen írás reggele is, és csak remélni tudom, hogy nem akadályozzák a nap ragyogását a sorokban megfogalmazott gondolatok, hanem valamilyen csoda folytán segítik életellenes erőkkkel szemben az életet a megmaradás útján.

Bizonyára szakmámból adódik, hogy figyelmet érdemel a könyv címe. A csökönyösség legalább tizenhét-szer fordul elő a Héber Bibliában, kétszer a szívvel egy mondatban, de egyetlen egyszer, csak Jer 5,23-ban vonatkozik a kifejezés a csökönyös szívvel a népre. Háromszor olvasunk emellett más megfogalmazásban a kemény nyakú népről. A rabbinikus magyarázat sokszor értelmezi ezeket az összefüggéseket.

A könyv elején nem egészen értettem miért fontos a cím. Később a történeteket olvasva saját magamnak jólesett gondolkodni azon, persze a szerző szándékát nem ismerve, hogy miközben negatív tartományba kerül az ember, ha elhagyja az Úr útját, szembeesve vele, hány-szor lett a maradás átokká a világon ott, ahol azon túl, hogy maradt az ember, nem történt körülötte semmi. Az úton való maradás belülről nézve szép szándék és magabiztosságot jelent. De lett-e ettől más a világ? Máskor pedig

^{*} Hankiss Ágnes: *A szív csökönyösei. Zsidó szellemtörténeti írások. Hamvas Intézet, Budapest, 2015. ISBN 978-615-5364-12-9*

a csökönnyösen lázadó körül mozgásba lendült minden és a vergődő ember a megmaradás útját keresve járt új utakat, vállalva a változás szenvedését, önmagát, hogy aztán gyötrődése érlelje meg a tudatos döntést, a megérkezést. Melyik az értékesebb: maradni kemény szívvel, különösebb élvezet nélkül, vagy küzdelmes bolyongások után megtalálni könnyezve a haza vezető utat? Elítélni csak a hitehagyottat, lázadót lehet, kivéve, ha távolról nagyon közelre érkezik. Míg a maradó, valójában csak tisztos távolban marad, anélkül, hogy bármi élmény lenne számára. Akár a tékozló fiú és bátyja példája is példázhatja ezt a kettősséget.

Hogyne lennének fontosak a szerző számára a maránnusok, „a régi Spanyolországban csupán látszatra megkeresztelkedett, eredeti vallásukhoz hű zsidók” történetei. A „senkiföldje hősei”-ről azt tudjuk meg a könyvből, hogy ők azok, akik „lázasan és göröcsösen akarnának tartozni valahová; de minél mélyebbről szakad fel és áldozatosabb az akarás, annál kisebb az esély, hogy sikerül is.” Hihetetlen mennyire ráérez a jelenség a kor legaktuálisabb problémájára: befogadás utáni vágy az egyik oldalon és értetlenség a másikon. Mennyi harc ezen a területen a kapcsolatok minden szintjén. A maránnusok esete magában hordozza mindegyiket. Az otthonra vágyó lélek harcait a „sehol sincsenek igazán otthon” keserű eredményével. „Az Én és a Másik élettéljes találkozása, a szeretet principiuma” alig fellelhető ma. Hiányától szenvedünk. Hogyne kellene írni róla életszerű történetek elgondolkodtató példáin érzékeltetve a jelenséget. Pont ma, „amikor a ma embere beszorul egy olyan világba, amelyben eluralkodik a gátlástalan haszonlesés, a képmutatás, az előítéletesség, az újbarbarizmus”. A könyv anyagának magva a kilencvenes évekhez kötődik, amikor is a szerző „valamilyen aktuális közéleti eseményt” értelmezett „egy-egy haszid példázat tükrében.” E mostani írások már nem aktuálpolitikai érdeklődésűek. Lehet, hogy pont ez hozza közelebb nagyobb összefüggésekben hozzánk a sorok mögöttes tartalmát politika nélkül, az élet politikamentes részecskéiben, ahol politika nélkül is van élet, érzés és gondolat? A könyv címén túl, a témák által szárnyra kapó gondolatszabadság égisze alatt a magam részéről olvasóként „hálás felhasználó” lettem. *Heródes vendégeiről* szól az első felhasználásra való karácsonyi kommentár. „Öltönyösnyakkendő fajta”, „derűs, harmonikus fajta,” „kétérdős, vad lélek; simulékony Mérlegember”, „viaskodó-dacoló Skorpió-típusú”. Lehet választani. Valahova tartozunk, amikor konfrontálódunk a karácsonyi történettel. Giotto képének alakjai abban segítenek asszociációs játékkal, hogy önvizsgálatot tartson az ember a karácsonyi események kapcsán is, vagy így, vagy úgy „őszintén megilletődve, rabul ejtve”, vagy mint akik vagyunk egy kategória a sok közül, „bármész intellektuell”, támogatott utakon járók, mint akik „kapnak ösztöndíjat, szegénylős apanázst”, „szobateológusok”, „csapongva, vagy csüggedve, magányosan, javarészt”. Útjainkon botlatozva azért „lehet triumfálni is, apró győzelmek szilárdíthatják a hitet (halottnak a csók?)”. Igen. Ez is alternatíva: az a hit, amely semmire nem megoldás, mert nincs ereje, semmi nem képes már megszilárdítani karácsonyi ide, vagy oda. Veszélyes utakon szükség van ismeretre a megmaradáshoz, túléléshez. Az „istenbölcseinek és isten-szamarainak” úgy látszik egyetlen esélyük marad, mert csak emberek, gondoljanak magukról akármit. De ez az esély életet jelent a heródesi gyilkos indulatokkal szemben is, hogy legyen igazi találkozás Azzal, „aki valami gyökeresen *másban* gondolkodik, gyökeresen *mást* akar”. Heródes vendégeiről szól a régi történet, de kifejezőeszközei teljesen maivá teszik a leírtakat. Megelevenedik a történetben az ember „vakbalesága és ezerhülye gyanútlanlansága”, a „ködkergető, handabanda-hírharang”,

1 tudomány és társadalom

vagy aki „kozmoszkuvac dumával traktál”, de ugyancsak megismerjük „seggfej-Heródes duhajgőgjét, a gyáva ember kukorékoló magabiztosságát”, aki „három hagymázás idealista” látogatóját „búsricsodába küldhetné”, s „foghegyről go home!-ot köphetne feléjük”. Lehet-e ennél jelenvalóbb a megfogalmazás révén a történet. Csak az nem érzi magáénak, s nem keresi benne a helyét, aki nagyon nem akarja. Ők azok, akik a Dürer képen megfestett történet keretein mindig „közönyösen kívül maradnak”, vagy akiken soha nem lesz semmilyen „nyoma” a karácsonyi jelenetben felkínálkozó „aranyfüstös-éteri egyszerűségnek és önátadásnak”. Az „idegenül hideg és kietlen” világ valóságának kitapintásában segít a Heródes vendégeiről szóló történet minden részletében, el egészen a Mária düreri alakjáig, aki „a földön gubbaszt, mint a koldus a metróban...magára hagyva”. Nagy kérdésként marad ránk a történetet olvasva: vajjon a mai sok „karrier-mágus”, aki „a szerencséje ...után koslat” lát-e fantáziát abban, hogy „ki lehetett az a Heródes, miféle döglletes fazon”? „Folytassam?” – teszi fel a kérdést a szerző, könyve első írásának végén. Mert hát lehet. De mi maradna akkor az olvasó felelősségéből?

Az „*Elvéve tehát...Hósea*” fejezet izgalmas kérdését a Kr. előtti nyolcadik században élt, éppen kortársát Amoszt hallgató próféta szájába adja a szerző: „Vajon hogyan kell elhelyeznünk azt a temérdek sok gyűlöletet, hogy útba ne legyen a szeretet kapujában?” Nem csoda a próféta életérzése, hogy nem tudja „jót kérdezett vagy rosszat”. Nem csoda a végtelenségig leegyszerűsített alapelv kimondása után, hogy az ember csak annyit érez: ő „csak a hontalanság ábécéjét” tudja, „a se-itt, se-ott falzettóját” megszólaltatva is „egyedül maradt”. Aki szeretetre vágyik, gyakran marad magára. Melyik volt előbb, a tyúk vagy a tojás? A szeretethiány termeli ki a magányt, vagy a magányból fakad a szeretet vágya? Alig van, aki ne égett volna e két tűz között, keresve a maga helyét, a megoldást a szeretet nagy kérdéseire. A fejezetben „Ő volt az, Hósea, aki ha ébren feküdt a sötétben és várta a sarkon beforduló villamos csörrenő zaját...elfogta a rettegés, hogy nem tévesztették-e össze valaki mással, hogy valóban őt választotta-e ki az Örökkévaló ekkora boldogságra, hogy Gómer férje legyen.” Szeretet, mely beteljesül és retteg, hogy elveszíti tárgyát és alig meri remélni, hogy boldogságához segítséget kap az Égiektől. Hol vagyunk már ezekkel a gondolatokkal a Kr. előtti nyolcadik századtól. De hát Gómer keresztretjévényei, meg az „utazási irodák tevetarka-bazárbarca katalógusai” meg „az áruházi katalógusok” és „a postán rendelt, hol szűk, hol bő holmik”, melyek körül gondolatai forognak, segítenek is elszakadni a régi időktől, és megkönnyítik a járást a történet mába vezető útján. Hósea a történetben az, aki beleélté magát a boldogságba, de amikor egyszer-egyszer megértett valamit „odaégette a vacsorát és mellétette a telefont”. Hósea mindent megtesz a történetben azért, hogy felesége gondolkodjon: „töviseket szúrt a földbe, hogy Gómer belelépjen”. Hátha gondolkodna, amikor azokba belelép. Lehet, hogy nincs más célja a szerzőnek sem. Azt akarja elérni, hogy gondolkodjunk. Néhol nem is tesz mást, mint rávilágítva dolgokra informál, és ezzel ahol minden szépnek és jónak látszik, ott „sötét kabátként csüngő árnyakat akasszon az érzések süket falára”. Hátha vágná valaki a világgosságra, a tisztánlátásra. Ez ugyanaz a kétségbeesett indulat lehet, melyből fakadóan a próféta a történetben megvádolja „az érkező rendőrt, hogy Gómerrel hancúrozott ő is, azért védelmezi a bűnösöket”. Ha egy lépéssel tovább jut az olvasó azon az úton, melyen egy kicsit többet tesz az ember a másik érdekében annál, amit ő érdemel, magvetéssé vált az üzenet. Ennek megfogalmazása lehet a történetben, hogy a próféta, miután felesége elhagyta, mindent tűvé tett érte: „megkörnyékezte a buszvezetőket és megüzente

Gómernak mindegyik égtáj felé: térjen vissza hozzám, akkor megkegyelmez neki." Ilyesmi történhet ott, ahol az Úr szól, s szavára elmegey az ember. Ezt a „sorrendet” mindig követi valami.

A következő fejezet címe: *„Egymástól elszakadának... Márk”*. Az írás tulajdonképpen Márkról szól, aki az Evangéliumot írta. Márk a Mester követője volt, de amikor Őt elfogják, majdnem maga is áldozattá válik. Amikor azonban megragadják a katonák, „ügyes félfordulattal kibújik az ingéből, kihúzza magát a szorításból és elszalad”. Szabadulása börtönné válik, amelyben iszonyatos lelkiismeretfurdalás őrjiti „a túlélés szégyene” miatt. Az Evangélium születése után Márk Pál útítársa lesz, akit első útján különösebb „ok nélkül” elhagy. Pál nem is viszi magával a következő útra. Mert „valami történt közöttük”, amit Márk többször próbál tisztázni Pállal, de „rideg értetlenségre talál.” Márk magától a Mestertől kapja próbálkozásához a bátorítást: „Akadályozza meg, ülve, állva, guggolva vagy térdelve, ha kell, a kettészakadást, az önemészto testvérháborút.” Szobájában Márk csodálatos körülmények között megtalálja azt az inget, melyet megmenekülésekor otthagyott Jézus elfogásakor. Ezt felvéve áll Pál elé, de semmilyen jó szándék, próbálkozás nem segít kapcsolatuk rendezésében, Pál „elzárkózik”. „Többé nem tűri meg maga mellett, nem kell neki Márk. „Márk nem él Pál ajánlásával, mellyel Péter mellett tolmácskodhatna Rómában, inkább Alexandriában „saját gyülekezetet alapít: az Evangéliumi zsidók kiségházát.” Közben Pált Rómában kivégzik, s Márk féltve őrzött ingét egy nőnek adja. Már az sem jelentett számára megnyugvást. Ő maga is vértanúként hal meg, s „vértanúsága utolsó tiszta pillanatában arra gondol, hogy Pál ha megérte volna, és értesült volna az ő szörnyű haláláról, vajon megbocsájtott volna-e neki.” Kapcsolatokról szól a történet? Vagy arról, hogy a bibliai alakoknak is megvannak a maguk tépelődései? Sőt felelősségük az emberi kapcsolatok rendezésében, és senki nincs védve, mindenki eljuthat addig a pontig, amikor már a lehetőségek végleg lezárulnak a megbocsátás területén? Igen, vannak párhuzamok. A „tizenhetedik századi francia-magyar diplomáciai” történetekkel is érintkezhetnek a régebbiek, de a sokkal későbbiek is. És érintkeznek is. A szerző is talál kapcsolódási pontokat, nyilván paradigmaszerűen. Jelölül annak, hogy „az örök különutas” sem kivétel a maga történeteivel bármely kor embereként. Az sem, aki csak úgy átmegy „a Moszkva téren”, meglát egy könyvet és azon gondolkodik, hogy meg tud-e felelni „valaminek”. Tehát Márk története hathat tovább.

„Josephus della Reyna megkísértése” az újabb fejezet. A „jámbor kabbalista” tudománya tulajdonképpen az ósatyákig nyúlik vissza, akik mint Ábrahám is, isteni kijelentés alapján értelmezték a világot. A mi kabbalistánk a történet szerint Madridban élt 1470 körül, amikor is az év „tavaszán” megjelenik neki Számáel, a pokol fejedelme, akit megláncol. Találkozásukat megzavarja Liliith, a „csábító démon, gyönyörű, égi tűzből alkotott nő”, aki az isteni kijelentés hagyományozott magyarázatának anyagát, a Kabbalát akarta tanulni a „jámbor kabbalista” mestertől. A találkozásból szerelmes mámor lesz és közben a megkötözött Ördög tömjént eszik, visszanyeri erejét, s megszökik. A mi kabbalistánk erre csalódottan a tengerbe veti magát. Josephus della Reyna felriad álmából. Az egész csak álom volt, de míg azon gondolkodik, egyszer csak Liliith áll meg előtte. Nyilván valamiért megszületett ez az írás. Ki mit olvas ki belőle. Nekem annyi is elég, hogy a legnagyobb tudomány emberét, ha az isteni kijelentéssel konfrontálódik, nem relativizálja semmi. Ami álmaiból valósággá lesz, az a kevés is megéri a fáradságot. De a kevésnél sokkal több az értelmezés útján felkínált gazdagság.

1 Tudomány és társadalom

A „Vonzások és városok” fejezet helyszíne látszólag Cfát, „a Genezáreti tó fölött”. Akik erre a vidékre menekülnek „az Ibériai félszigetről”, mindent kékre festenek, „hogyan az életvize, életege minden-kéjje elriassa, távoltartsa a halál angyalát”. Az emberek itt az „Írást” kutatják, hogy megtalálják „a dolgok értelmét”. Itt „az első kabbalisták” visszavonultan adták át magukat a kijenetés tanulmányozásának, s miközben beszűkültek számukra a külső világ, a belső, az ismeretek világa kitágult, „egyre szabadabb és fényesebb köröket vetve”. Rabbi Josef Caro története is itt indul. A „látás és látomás” embere volt ő. „Vele párba állítva” ismerjük meg „Salomo Molko, a vértanú” alakját. Josef Caro szava „egy emberöltőn át minden vitás, tudós kérdésben” döntő volt, Salomo Molko a pápával próbálkozott Rómában, meg akarja őt győzni arról, hogy „kívánatos” lenne a „zsidóság és kereszténység” egyesítése. „A későbbi Salomo Molko” lisszaboni, úgy hívják először: Diego Pires, „maránnus”, „újkeresztény” család sarja, aki „a legfelsőbb bíróság hivatalnokává lett”. Tudta „magáról, hogy születése szerint zsidó”. Őt nem kellett leleplezni zsidó gyökerei miatt, mint ahogy ez más korokban sokakkal megtörtént. Ismerte múltját, ugyanakkor „kiragasztja a szobája falára az első keresztények kőbe vésett keresztjeinek a képét”. Ezek a jelképek azt üzenték számára, hogy „bújjunk ki az álruhából”. Csakhamar Spanyolországban máglyára hurcolják azokat, akik hiába keresztelkedtek ki a zsidóságból, megvádolják őket „titkos judaizálással”. Beindul az inkvizíció. A portugál zsidók csak reménykedni tudnak, hogy a határ gátat szab a szörnyűségnek, és sokan „még görcsösebben próbálnának belesimulni befogadó környezetükbe”. Mások viszont, „a szív csökönnyösei” kitérnek a biztonságot jelentő keretektől, és megteszik visszafelé a „damaszkuszi utat”. Diego Pires az elsők között lépett erre az útra. Először két embertípusban látjuk a kettősséget, a tudományban és a gyakorlatban, mondjuk így, majd magában az emberi szívben, harcaival együtt. Az emberben, aki már a madarak színe kapcsán is csak hitén tud gondolkodni, hogy az fehér vagy fekete, igaz vagy hamis, maga pedig hithű vagy hitehagyott, köztes és változó, mindenhova vagy sehova nem tartozó? Álom és jövőt sejtető madárlövés, angyali jelenés, könnyű lángja nyit ablakot a történelemre, miután megismerjük Lisszabonban Reubenit, a zsidó herceget, aki azzal volt elfoglalva, „hogyan bejelentse a Messiás közeli érkezését”. A probléma csak az volt, hogy Reubeni Messiás eljövételére vonatkozó dátuma egyezett azzal a dátummal, melyet Diego Pires tudott meg a lángokból látomásában, s ezt el is mondta neki. A bátor Messiás hirdető megdöbben, annyira, hogy nevet változtat, így lesz Diego Piresből Salomo Molko. Livornóban találkozik, már rajongóként, Rabbi Caroval, akinek elmeséli történetét a lángokról. Közben jönnek hírek „már Portugáliából is” emberek megégetéséről, kízásáról. Caro Cfátba indul, Molkót is hívja a könyvek és tudósok biztonságába, de Molkót nem engedi küldetéstudata. Rómába megy, ahol látomásban megtudja születésnapján bekövetkező halála és a Messiás eljövételének egy napra eső dátumának hírért, sőt a maga messiási küldetését is megismeri. Elmegy Kelemen pápához, aki nem érti miért kellene neki „az apostolok eredendő hitére” térnie? Születésnapján mérgezik meg egy Velencéből kapott borral, mert nem tűrik „messiási látomásait”. Rómát és Portugáliát katasztrófa sújtja az angyal szava szerint. Kelemen pápa elismeri őt, mint aki „az Úr felkentje”, ő pedig hirdeti a Messiás római eljövételét. A pápától viszik a máglyára, de a pápa kicseréli egy nyomorult kivégzése előtt. Molkó megszabadul a „tűzhalálból” és eldönti, hogy Cfátba megy, de közben Mantuában megégetik eretnekként, mikor „a város a császárt ünnepelte”. Később „Cfátban tűnt fel szellemalakja”. Caro megpróbál vele, szellemével találkozni, hátha megbocsátana neki, de

csak egy hangot hall: „Meváltás nincs. Legfőljobb csendes építkezés, ha van.” Kár lenne mindenkinek szájába rágni az üzenetet, mely valahogy az építkezés irányába sodorna. A sok automatikusnak hitt megváltói szándék helyett, mely vallási ideológiák közepette veszi el az ember felelősségét, döntési szabadságát a jó győzelméért. A küldetésstudatunk tisztázásához van szükségünk a történetre, melynek száalai összeérnek. A miénk ugyan miért ne érnének össze, hiszen még mindig a jó győzelméért folyik a harc belső kettősségben, emberben, emberpárban.

„A szív csökönyöse” „élettörédek” gyűjteménye. Az egyik ilyen hőse Gabriel Acosta, aki portugáliai katolikus családban születik. Zsidó származása nem bélyegzi meg, jogi tanulmányai után „a káptalan kincstárnoka lesz”. Felfedezi, művelt ember lévén, belül érezvén különleges voltát, elszigetelődve, gyakorta könyvtárat járván, a Biblia mellett a Kabbalát és irodalmát. Megélve „a lélek forradalmát”, szépnek ígérkező karrierjének hátat fordítva, megtérőként kéri felvételét az amszterdami közösség vezetőjétől a zsidó közösségbe. Így menekül meg az inkvizíciótól. Abraham Miguel Cardozo madridi születésű orvos. Róla, a kabbalistáról szól a következő töredék. Abraham Miguel Cardozonak van egy orvos bátyja, Fernando. Miguel metéltfarkúnak titulálják egy beszélgetésben, s amikor ezt bátyjával megtárgyalják, Fernando kiböki, hogy apjukat egyébként „megégették volna”. A történet lényege, hogy mindkét testvér „visszatér az ősi hithez,” és Livornóból kap ajánlatot. Közben az első töredék hőse „felveszi az Uriel nevet”, de nem találja helyét, hiányzik korábbi élete. Az „üresfejű farizeuskodás” a gondja testvérei között. A szabadság levegőjét hiányolja, és „új bilincseket” nem akar. Velence lesz otthona. Livornóban Fernando is „nevet cserél: felveszi az Izsákot”, Miguel csak Ábrahám nevét teszi a magáé elé kötőjellel kapcsolva össze a régit és az újat. Közben erősen foglalkozik a Kabbalával, s „egy rabbi lányát veszi feleségül”. Tűzesetek hírére megy el Tripoliból. Személyiségéből tűz árad – mondják – körülötte. Ahol megfordul, tűz keletkezik. Ott is, ahol vásárol. Megszereti Reonát, mire testvére felháborodik, hogy két nője van. „Saját esküvőjét ő maga celebrálta”. Kiközösítik, de mégis Velencében marad. Hazugnak tarja azt a világot, melyben nem lehet valakinek két felesége. Hitt a maga igazában, a Messiásról álmódott, aki „a velencei Szent Márk térre” jött. Heródes és Heródiás alakja megelevenedik a képeken, ők a házasságtörők, „bűnbánó könnyeket hullatnak”. Noé alakja sem hiányozhat a Teremtő embermentő szándékával. Talán véletlen lenne a „három királyok” látomása? Számomra nem. Ez már a karácsonyi kegyelem magaslata, a megújulással, a feltámadott galamb képével. Még Salome is a Messiás fogadására siet. Csak a velenceiek nem vesznek észre semmit. Mindez Abraham Miguel kiváltsága csupán. Ragadozók elől menekülve Éva szobrának rá zuhanó fügefalevele ébreszti fel az álomból. Saul Morteria a gyülekezet vezetője celebrálta számára a megbocsátás rítusát. Neki, aki a szívére hallgatott csupán, tulajdonképpen az életet kellett megbocsátani, hogy élt. Az imaházban lett igazán megvetetté, amikor másoknak megengedte, „hogy átlépjenek rajta”. Mert hát ez volt a rítus: átlépni a bűnbánó fekvő alakján. Csakhát gyorsan magára hagyták azok, akik átléptek rajta. Vajon mi vezet oda, hogy a hamis messiás evangélistája szerepét is vállalja nyugtalan lelke? Hiszen ő csak „majom... a majmok között”. Aki megbélyegzi az embert, csak mert vállalja önmagát, átlép rajta. Maga is majmolója a világnak. Mások után jár kitaposott utakat. Na és az ember? Neki ne járna a megbocsátás, ha valóban ember? Lehet, hogy csak ezek az élettörédek is összeakarják szedni és illeszteni bennünk azt, ami még ha törödékesen is, de emberi maradt.

1 tudomány és társadalom

Talán a legnehezebb összefoglalni a könyv utolsó fejezetét. Ennek címe: „*A Rabbi cipője*”. Ennek anyaga széljegyzeteket tartalmaz „haszid történetekhez”. A téma nagyon hálás, hiszen a haszidok (hú, jámbor, kegyes) mozgalma a tizennyolcadik század kelet-európai terméke. A kor kegyesei megelégtették a törvénytudók szigorú vallásosságát és egyszerűen mindenki számára elérhetővé tették oldottabb formában a hit üzenetét. Országunkban éppen a Hegyalján voltak ők kedveltek. A sátoraljai csodarabbihoz még Kossuth Lajost is elvitte Monokról édesanyja, akiről orvosai lemondtak. Az első igazán nagy haszid rabbi szerencsi születésű. A tanult tudósokkal szemben a haszidok a Tóra tanulmányozása mellett az egész életet alkalmasnak tartották arra, hogy Istenhez közel kerüljön az ember, mindenen keresztül, amit éppen tesz és gondol. Mozgalmukat Martin Buber munkásságán keresztül ismerjük, alapítójuk Baal Shem Tov, nevének rövidítése: best, a legjobb.

A történeteket olvasva a szöveg eredeti értelme jut eszembe, a text, ami a textília alapja. Jellemzője az anyag színe, ami a fonákja felől nézve nem ismerhető fel. Mint a terítő esetében. A haszidok történetei nem kidolgozottak, sokszor éppen a poénjuk hiányzik és éppen ebben különböznek egyéb műfajoktól, anekdótáktól, meséktől, történetektől. Gondolkodni kell rajtuk, jobban, mint az egyébként szokásos. Talán a szerző dédapjától örökölhette ezt a témafeldolgozást, akit Rabbi Saulként ismerünk meg. Nem tudom, de nagyon jól áll neki. Nekem teljesen hitelessé teszi írását az egyik rabbi szava: „Sohasem fordult elő velem, hogy valaki megleckéztessen. Csak egyszer. És az is egy nő volt.” Nem megleckéztetésem ez az egész írás, de elgondolkodtat azon, hogy mennyire vagyunk ott a szóban mi, akik beszélünk. Mert a dédapáról azt olvassuk, hogy ugyan „már nem ismerhette személyesen a Mestert, csak sokat emlegette, szegről-végről valahogy, de mivel szerette és mesélte a történetet – hát megtörtént vele magával is.” Ez a szó varázsa a történetekben és ez a velünk való megtörténés teszi vonzóvá a mondottakat minden és semmi átjáróiban, az én-te-mi összekapcsolódásának energiatöbbletében, analógiák és különbözőségek területén. Mindenhol, ahol esélye van a boldogságnak. Mert erre bátorítanak, erősítenek a történetek a csenddel, a cipő bekötésének mikéntjében megjelenő részletességgel. Mert hát ez az a sokkal több, ami nem egyszerűen csak a részletek összége. Ehhez a sokkal többhöz mi is kellünk. Az olvasó döntése, életérzése, életértékelése történésről történésre. Egy-egy haszid történet ezen az úton csak a pillanat diagnózisa, melyre a tudatos gyógyuláshoz és gyógyításhoz nélkülözhetetlenül szüksége is van az embernek. Hát erre is jók ezek a széljegyzetek. Az összevisszaság fonákságának másik oldalán megrajzolják az élhető élet körvonalait, megmutatva annak járható útjait.